

JURNAL DE FRANZ KAFKA: O MITOLOGIE A PLÂNGERII ȘI A TRĂIRII PRIN / ÎNTRU SCRIS

Fire introvertită și refractară, Franz Kafka are o relație specială cu literatura de mărturisire, refugiindu-se în ea ca într-un mediu predilect, reconfortant, în care energiile epuizate își potolească temporar zbaterea, în care sinceritatea se devoalează nestingherită, iar autenticitatea irumpe, sfidând prejudecățile. Atât în literatura de ficțiune, cât și în cea de mărturisire, Kafka își manifestă disponibilitatea pentru prelungirea existenței în operă, întreaga sa creație fiind dominată de tentația întoarcerii spre sine, în spațiul trăit în strictă intimitate. „Fiecare om poartă o încăpere în el însuși”, afirma scriitorul, referindu-se la funcția terapeutică a confesiunii prin scris.

Indiferent de forma pe care o îmbracă, mărturisirile sale sunt o perpetuă revenire la propriile trăiri interioare, la tumultosul labirint al autocunoașterii. În mod evident, nu toate scrierile kafkiene relevă experiențe de viață identificabile într-o realitate concretă, unele traducând, în manieră simbolică, complexe și frustrări personale sau codificând în varii chipuri întâmplări și situații din viața privată a autorului. Viața lui Kafka, „săracă în evenimente exterioare, lipsită de spectaculos, modestă și retrasă, a dus însă, prin contrast, la o hipertrofiere a existenței sale lăuntrice, chinuită de disperări și temeri disproporționate, obsedată până la tragism de propriile sale probleme de conștiință, analizate cu o scrupuloasă cazuistică” [4: 13], atât în opera sa intimă, cât și în cea de ficțiune. În literatura sa de mărturisire se conturează „poate cel mai „kafkian” personaj din seria, atât de puțin diversă în fond, a eroilor din romanele și povestirile sale. Și acest personaj este poate cel mai trist și mai solitar din câte le-a înregistrat literatura universală vreodată. Se spune că a fost întrebat o dată de o jurnalistă: „Sunteți chiar atât de singur, domnule Kafka?”, la care el a aprobat. „Precum Kaspar Hauser?” Kafka a râs: „Mult mai singur decât Kaspar Hauser. Sunt singur precum Franz Kafka”. Acesta e dramaticul destin al hiperlucizilor, care privind peste timpuri, nu se regăsesc în universul prea claustrat, prea limitativ, al prezentului. „Pentru a putea scrie, se confesează Kafka lui Felice, am nevoie să mă izolez, dar nu „ca un ermit”, lucru care nu e suficient, ci ca un mort. Scrisul, în acest sens, e un somn și mai profund, altfel spus, e moartea, și așa cum nu poți scoate un mort din groapă, nici pe mine nu mă poți lua de la masa de scris noaptea. [...] numai așa pot să trăiesc” [5: 17].

Singurătatea sa proverbială este tragică, determinând anxietatea și disperarea. Ea este practic forțată de împrejurări să-și găsească un refugiu, un spațiu de evadare cu efect terapeutic compensator. Și avea să-l găsească în literatură. Toată opera kafkiană este o litanie pe tema singurătății sinelui, o pledoarie pentru trăirea autentică. Din moment ce viața lui Kafka se identifică cu literatura, autenticitatea kafkiană devine, în fapt, trăirea prin și întru scris.

Așa cum Franz Kafka face parte din categoria ghibelinilor, adică din tagma scriitorilor care nasc în suferințe atroce, creatori pentru care arta nu este delectare, ci trăire, facere, întreaga sa literatură poartă pecetea trăitului durut, frământat, torturat de gândul ratării, de inutilitatea manifestării prin scris, de eșecul uman, finalmente. Astfel se explică faptul că Franz Kafka și-a lăsat neterminată și, în consecință, nepublicată, opera. Toate marile sale romane vor fi publicate postum: *America*, *Procesul*, *Castelul*, ca și culegerile de povestiri *Un artist al foamei*, *Descrierea unei lupte*, *Marele zid chinezesc* etc. Doar la insistențele lui Max Brod povestirile din *Contemplare*, cu care debutează Kafka vor vedea lumina tiparului. Max Brod mărturisește că ultimele caiete de jurnal care reflectau ultimii ani de viață ai lui Kafka au fost distruse de autor. Ba mai mult, spre sfârșitul vieții va solicita să-i fie arsă opera în întregime.

Spiritul său revoltat își asumă această aventură „la limita gândirii umane” (după expresia lui Camus), cu alte cuvinte, aventura mărturisirii prin literatură sau, mai degrabă, corvoada spovedaniei. Pentru Kafka, scrisul este înainte de toate confesiune, plângere convertită în spovedanie. „Orice artă adevărată e document, mărturisire”, o spune franc în *Jurnal*. Mai mult, afirmă că are un mandat, o misiune, calificând scrisul drept o formă a rugăciunii. E vorba de un scris izvorând din cea mai adâncă intimitate, angajat față de propria sa dramă cu care nu e permis să te joci la modul iresponsabil și fără grijă. „Lumea monstruoasă pe care o am în cap. Cum să o eliberez însă, cum să mă eliberez, fără să mă sparg în bucăți. De o mie de ori mai bine să mă sfășii astfel decât să o țin sau s-o îngrop în mine. Pentru asta sunt aici, e limpede”, se confesează în paginile *Jurnalului*. Terapeutică iluzorie, „tentativă disperată de a restabili un echilibru interior iremediabil zdruncinat, scrisul înseamnă, în ultimă instanță, un abandon al sinelui, fatal, anihilant” [2: 142]: „ca o spărtură lărgindu-se încet, într-un dig, lucrare după un plan bine calculat”.

Plecând de la devoratoarea misiune a scrisului, care eliberează și sufocă în egală măsură, Kafka se regăsește în jurnal. Văzut ca o supapă necesară construcției eului, acesta devine un spațiu privilegiat pentru supraviețuirea individualității amenințate în epocă. Pentru autorul *Procesului*, literatura constituie „o modalitate de salvare individuală, sau, mai bine zis, singura speranță la o astfel de salvare” [10: 15]. Totodată, întregul său jurnal este conceput în proxima intimitate a literarității, îmbrăcând o formă eseistică, în care reflecția se întâlnește cu practica, fără ca sinceritatea să fie sacrificată în favoarea *facerii*.

Atipic, greu încadrabil, recalcitrant, *Jurnalul* scriitorului praghez a provocat la data apariției numeroase întrebări, nedumeriri, polemici, devenite deja firești, atunci când autorul vizat e Kafka. Mulți au găsit jurnalul lacunar, discontinuu, incoerent, dificil de clasificat, dezlănat, stufos etc. Cu atât mai mult cu cât rațiunile conceperii unui jurnal sunt formulate extrem de contradictoriu de însuși Kafka. Pentru acesta, a scrie un jurnal presupune un exercițiu de plăcere și dezgust, de tenacitate și lehamite, antrenând reacții de euforie și frustrare, în același timp. Jurnalul nu reprezintă pentru el „decât o stare de așteptare, un fel de *via purgatoria*, susținută de speranța inspirației unei „istorii sănătoase”, o modalitate de a nu-și ieși din mână, cu conștiința că forma de scriitură diaristică nu este altceva decât un succedaneu de scriitură” [8: 59], refuzând în același timp ideea jurnalului ca „operă de rezervă”. Pentru Kafka, „a recurge la jurnal constituie în general simptomul unei crize a creativității sale de scriitor” [8: 62], dar în același timp scriitura sa diaristică oferă mărturie esențiale pentru studiul formației unui artist. Kafka își ține jurnalul dintr-o acută necesitate psihologică de exhibare a eu-lui profund și de confruntare cu un nevăzut alter-ego.

La Kafka jurnalul nu mai are importanță „ca prilej de regăsire și așezare reală de sine și nu prezintă garanția unei ordini oarecare a propriului destin” [3: 20]. Jurnalul este ținut mai degrabă din rațiuni estetice, reprezentând o explozie a eului, o listă de tranzitorii fragmente lăuntrice. Înainte de toate avem de a face cu un jurnal de idei ce ignoră succesiunea minimă: „Realitatea este că putem constata la Kafka o derutantă lipsă de dorință, ba chiar o neputință, în cele din urmă asumată și convertită în forță, de a pune în relație lucrurile și faptele între ele, o mărturisită incapacitate de a se readuce pe sine din trecut ori a se proiecta în viitor, din teamă și tristețe” [7: 6]. Așa se face că numeroase alte proiecte, vizând tentația de a ține un jurnal, vor fi năruite în fașă. Într-o scrisoare către Felice, datând 13 spre 14 martie 1913, Kafka lansează provocarea: „Ce-ai spune, draga mea, dacă, în loc de scrisori, ți-aș trimite pagini de jurnal? Faptul că nu țin un jurnal îmi lipsește, deși nu mi se întâmplă mare lucru, iar acest puțin este frivol și de altfel iau totul cu frivolitate...” Proiectul de a ține un jurnal pentru Felice rămâne, finalmente, fără urmări: „Cât despre jurnal, nu prea mă trage inima să-l scriu, Felice [...]. Până la urmă nu ar cuprinde decât lucruri insuportabile, lucruri cu totul imposibile...”

Cele 13 caiete formând partea esențială a *Jurnalului* (convențional numite „caiete în cvarto”) – și care încep cu anul 1910 și sfârșesc în 1923, cu un an înaintea morții lui – ca și așa numitele „caiete albaste în octavo”, precum și cele trei caiete – *Jurnalul unei călătorii spre Friedland și Reichenberg*, *Călătoria Lugano – Paris – Erlenbach*, *Călătoria Weimar – Jungborn* – conținând însemnări de călătorie din anii 1911-1912) sunt rezervate în ceea ce ține de amănuntele unei biografii privită în datele ei exterioare. Altminteri, Kafka nici nu și-a propus să ofere o imagine a biografiei sale în jurnal, ci mai degrabă să configureze o *mitologie a plângerii și a trăirii prin / întru scris*. Dacă admitem că literatura a fost chiar viața lui Kafka, atunci jurnalul este mărturia cea mai conclu-

dentă a ceea ce a reprezentat omul Kafka. Chiar și stilistic, jurnalul amintește de sinuozitățile destinului său, cu urcușuri și povârnișuri, cu închideri progresive și zvâcniri acute. Așa cum Kafka ne scapă tot mai mult pe măsură ce înaintăm spre esența lui, jurnalul se depărtează de percepția comună odată cu înaintarea lecturii. Nimic mai paradoxal s-ar părea, dacă nu ar fi vorba de Kafka, care este însuși paradoxul suprem. Au observat-o și alții: „Jurnalul de față, neobișnuit, paradoxal, după cum neobișnuit și profund contradictoriu a fost Franz Kafka însuși, acest *Jurnal*, așadar, descumpăneste cu violență de la bun început, pentru ca apoi, încetul cu încetul, pe măsură ce se revelează logica stringentă și fără cusur a raportului dintre expresie și existență, să se impună cu evidența proprie faptului de viață de un adevăr exemplar” [7: 11].

Dincolo de varietatea registrelor abordate, se remarcă, chiar de la primele pagini, ostentația cu care este formulată relația sa cu *literatura*, cu *scrisul* în general: „În sfârșit, după cinci luni de viață, în care nu am putut să scriu nimic de care să fi fost mulțumit și pe care nu mi le va mai compensa nici o putere, deși toate ar avea obligația să facă acest lucru, îmi vine ideea să mai stau de vorbă cu mine însumi” [6: 12]. Fără a fi un adept al scriiturii aride, telegrafice, așa cum ne-am așteptat, cunoscându-i lipsa de volubilitate, Kafka se definește în perimetrul literaturii, luându-și drept măștri pe Goethe și Flaubert. Punându-și propria viață pe altarul literaturii, el s-a contopit în definitiv cu masa gelatinoasă a cuvântului: „Nu pot să înțeleg și nici măcar nu pot să cred. Trăiesc doar aici și acolo în câte un mic cuvânt, în câte un mic sunet (de pildă, mai sus „momești”), unde îmi pierd într-o clipă capul acesta inutil. Prima și ultima literă sunt începutul și sfârșitul sentimentului acesta al meu care mă face să mă simt asemenea unui pește” (20 august 1911). Unele notații mărturisesc afinități pe care Kafka și le descoperă cu Kiekegaard și Grillparzer: toți trăiesc în singurătate, acesta este prețul plătit de ei pentru a-și putea dedica existența scrisului.

În mod cert, Kafka „a cerut de la literatură și a obținut mai mult decât alții. Dar mai întâi a avut onestitatea s-o accepte sub toate formele, cu toate servituțile ei, atât ca meserie cât și ca artă, ca sarcină cât și ca activitate privilegiată” [1:8], croindu-și propriul destin în inima ei. Kafka se arată disperat când e împiedicat să se afle în intimitatea literaturii, care, pentru el, este locul tuturor contradicțiilor și elucidărilor, a tuturor concilierilor și dezacordurilor. Toate activitățile sale converg, finalmente, spre literatură. Sacrificându-se întru totul pentru a o putea exercita, Kafka nu poate însă nici să se mulțumească, nici să se mențină în limitele ei: „Starea în care mă aflu nu este nefericire, dar nici fericire, nici indiferență, nici istoveală ... atunci ce este în fond? Că nu știu, asta se leagă poate de neputința mea de a scrie... Adică, toate lucrurile care îmi vin în minte nu vin pornind de la o rădăcină, ci de-abia de undeva de la mijloc... Poate că unii pot s-o facă, de exemplu, saltimbancii aceia japonezi, cățărați pe o scară care nu se sprijină pe pământ, ci de tălpile unuia din noi”.

Gestul cu insistență comentat în jurnal este *scrisul*, sub toate aspectele sale, întrucât acesta se confundă cu existența însăși, în cazul lui Kafka. El își identifică rostul de timpuriu, pentru că într-un anume sens, posibilitatea altor opțiuni este estompată: „Când pentru organismul meu a devenit limpede că scrisul reprezintă direcția cea mai productivă a firii mele, totul din mine s-a grăbit să se îndrepte în acea direcție, lăsând neumplute toate însușirile ațintite înspre bucuriile sexului, ale mâncării, ale băuturii, ale meditației filosofice, ale muzicii, mai ales. Am slăbit în toate aceste direcții” (3 ianuarie 1912). Altminteri, va începe să scrie încă din anii de liceu. Din păcate, încercările acestea nu s-au păstrat, după cum nu s-au păstrat nici primele caiete ale *Jurnalului*, începute în a doua jumătate a studiilor sale de drept (1904-1905), la care face nu o dată aluzie. Aceste începuturi de jurnal au fost distruse probabil dintr-o extremă scrupulozitate, proprie lui Kafka și așa s-ar fi întâmplat și cu restul operei, dacă Max Brod își onora obligațiunile testamentare.

Franz Kafka își va continua consemnările pe parcursul a mai bine de zece ani, întrucât scrisul are pentru el o funcție inclusiv terapeutică. Scrisul înseamnă eliberare, dar și posibilitate de a depăși singurătatea sinistră, șansă de salvare din deruta cutremurătoare a istoriei și posibilitate de transcendere prin spiritul literei. Cea mai mare parte a jurnalului se învârtă în jurul luptei zilnice împotriva lucrurilor, împotriva celorlalți și a lui însuși pentru a ajunge la același rezultat: să lase câteva cuvinte în jurnalul său. „Vreau să scriu, vreau asta cu o încordare constantă care-mi zvâcnește fruntea”. Scrie greu, chinuit, dar nu renunță: „nici un cuvânt din ce scriu nu se potrivește cu altul... îndoielile îmi înconjoară fiecare cuvânt înainte ca eu să-l conjur, ce tot spun, cuvântul acesta îl inventez eu acum”.

De remarcat felul în care Kafka folosește, cel mai adesea, în locul cuvântului „literatură”, pe cel de „scris”. O observație subtilă în aceste sens este formulată de exegetul Al. Șahighian: „Pe sine se

desemnează, în mod curent, începând cu 1912, și apoi, din 1914, drept scriitor, a cărui conștiință, în această privință, este pe deplin fixată. Dar sensul pe care îl atribuie cuvântului trebuie înțeles în mod literal, adică „cel care scrie”, Kafka, având de-a lungul vieții mari rezerve în a se desemna drept artist, drept creator” [7: 21].

Kafka se arată sceptic față de capacitatea sa de a scrie, nutrind totodată o mare încredere în literatură și în forța acesteia de a ne transmite esența. În 1910 notează în jurnal: „În sfârșit, după cinci luni de viață în care n-am putut scrie nici un rând care să mă mulțumească, și pe care nici o putere din lume nu mi le poate reda, chiar dacă toate puterile astea s-ar strădui s-o facă, mi-a venit ideea să mai stau o dată de vorbă cu mine însumi. Ori de câte ori am stat să mă cercetez cu adevărat, a existat un răspuns, întotdeauna era ceva să țâșnească din mine, din căpița asta de paie care sunt eu însumi de cinci luni încoace...” Chiar și în situațiile de aparentă ușurință cu care a fost scris, de pildă, *Verdictul* („în noaptea de 22 spre 23, de la orele zece până la șase dimineața, dintr-un suflu”) denotă gestația îndelungată, a labirinticilor frământări, condiționate de o multitudine de necunoscute, până la a se combina în formula fastă a „inspirației”. Fiecare pagină e dominată de febrilitatea viermuitoare, de autoobservarea hiperlucidă, înspăimântător cu adevărat fiind pentru Kafka doar schematismul banal. Astfel, el descrie dificultatea de a scrie, ușurința eliberării de cuvinte în clipe de maximă revelație, disperata dependență de scris, teama de scris, revelația pe care i-o dă scrisul etc. Jurnalul reprezintă, în cele din urmă, „nu numai rama tuturor creațiilor literare care se regăsesc în fragmente sau trimiteri succinte, ci și deconspirarea unei acute problematizări a scrisului” [9: 4].

Notațiile începute și abandonate, textele schițate, romanele sale mai toate, cum bine se știe, neterminate, denotă spiritul ghibelin al artistului. Scrisul pentru el nu e nici joacă, nici profesiune, în nici un caz plan sau calcul, demonstrație, ci chin, chinul facerii și, mai ales, destin: „Pentru asta sunt aici, e limpede”. Scrisul îi dă posibilitatea „să-și deslușească fărăme ale organizării proprii vieți, organizare condusă de legi misterioase, a căror existență e învăluită în ceață” [9: 15]. Scrisul este „prilej de bucurii masochiste, suportate cu convingerea unui bine superior, printr-un mecanism paradoxal de gândire pe care nu rareori îl vom întâlni în opera marelui scriitor evreu” [9 : 15]. Poate că cel care n-a avut nici măcar o dată acest sentiment ar trebui să renunțe la scris. Înaintând până la a-și anula existența fizică, Kafka ajunge să se confunde cu însăși suferința *spunerii*: „eu nu sunt nimic altceva decât literatură și nu pot, și nu vreau să fiu altceva”. Finalul este previzibil, ca și în *Colonia penitenciară*, unde o terifiantă mașină de scris își devoră un ultim suport, sacrificat pe altarul literaturii. În ultima însemnare a jurnalului – cu un an înaintea morții, Kafka notează: „tot mai mult cuprins de spaimă când scriu... Fiecare cuvânt răsucit în mâna spiritelor ... devine o lance îndreptată împotriva celui care vorbește”. Pentru Kafka, scrisul nu este doar șansa mântuirii, ci și „descătușarea demonică”, și el este conștient de asta când îi scrie lui Max Brod: „Scrisul e o răsplată dulce, minunată, dar pentru ce? Noaptea am înțeles, cu claritatea unei lecții pentru copii, că e răsplata pentru servicii diavolești. Coborârea aceasta la stihii întunecate, descătușarea aceasta a unor spirite care altminteri, prin natura lor, sunt ținute în lațuri, aceste îmbrățișări îndoielnice și câte se mai petrec pe acolo, jos, despre care apoi nu mai știi sus nimic, atunci când scrii povești la lumina soarelui. Poate că există și un alt fel de scris, eu nu-l cunosc decât pe acesta; noaptea, când spaima nu mă lasă să dorm, nu-l cunosc decât pe acesta” (Scrisoare către Max Brod, 5 iulie 1922). Altminteri, scriitorul va muri la corectura ultimei cărți, lăsându-se devorat de propria „mașină de scris”.

În concluzie, jurnalul a fost pentru Kafka și rămâne și pentru lectorul contemporan, „un posibil *replay* (fixat în literă) a unei existențe aparent anoste și al unei opere singulare” [9: 4]. Modalitate terapeutică și sondare continuă, jurnalul comportă numeroase atuuri, în accepție kafkiană: „Un avantaj al celui care ține un jurnal constă în aceea că devii conștient, cu o claritate liniștitoare, de schimbările cărora le ești supus neîntrerupt, în care de altfel crezi în general, firește, pe care le bănuiești și pe care ți le recunoști, pe care însă le negi mereu, în mod inconștient, atunci când se cere ca dintr-o astfel de mărturisire să extragi speranță și seninătate” (23 decembrie 1911).

Vrabie D.

Franz Kafka's Journal: a Mythology of grievance and of living in the name of writing

Abstract: In *Journal* Franz Kafka reveals his inner world with feelings, complexes and its sorrows. The refrain of all reflections is the apologia of literature and writing. He has a great confidence in the power of literature and is skeptical about his ability to write. The writer is being saved through writing. For Kafka,

writing is first of all confession. At the same time the journal projects the saddest and most Kafkaesque character. The sadness of this character derives from his loneliness which is a tragic one. Thus, the journal projects a veritable mythology of grievance and of living in the name of writing.

Keywords: *Journal*, confession, mythology, grievance.

Bibliografie:

1. Blanchot, Maurice. *Kafka și literatura*, trad. Dumitru Țepeneag, în „Contemporanul”, 1993, nr. 22.
2. Chițanu, Sorin; Corbea, Andrei (coord.). *Franz Kafka. Pagini de jurnal și corespondență*, în *Interferențe lingvistice și literare. Franz Kafka (1883-1924)*. Iași: Universitatea „A.I.Cuza”, 1988.
3. Constantinescu, Romanița. *Însemnările unui celibatar*. „România literară”, 1998, nr. 22.
4. Enescu, Radu. *Franz Kafka*. Oradea, Editura: AION, 2007.
5. Kafka, Franz. *Corespondență (I)*. traducere de Radu Gabriel Pârvu, București, Editura: RAO, 2005.
6. Kafka, Franz. *Jurnal*, trad. de Radu Gabriel Pîrvu, București, Editura: RAO, 2002.
7. Kafka, Franz. *Pagini de jurnal și corespondență*, prefață de Al. Șahighian, București: Univers, 1984.
8. Le Rider, Jacques. *Jurnale intime vieneze*, trad. Magda Jeanrenaud, Iași, Editura: Polirom, 2001.
9. Marin, Ileana. *Franz Kafka: Jurnal*, în „Tomis”, 1999, nr. 1.
10. Mironescu, Doris. *Kafka și Blecher: corvoada mărturisirii*, în „Timpul”, 2005, nr. 11.